

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
НА ФИЛОЗОФСКИОТ ФАКУЛТЕТ НА УНИВЕРЗИТЕТОТ ВО СКОПЈЕ
Историско-филолошки оддел
Книга 3 (1950), № 5
ANNUAIRE
DE LA FACULTÉ DE PHILOSOPHIE DE L'UNIVERSITÉ DE SKOPJE
Section historico-philologique
Tome 3 (1950), № 5

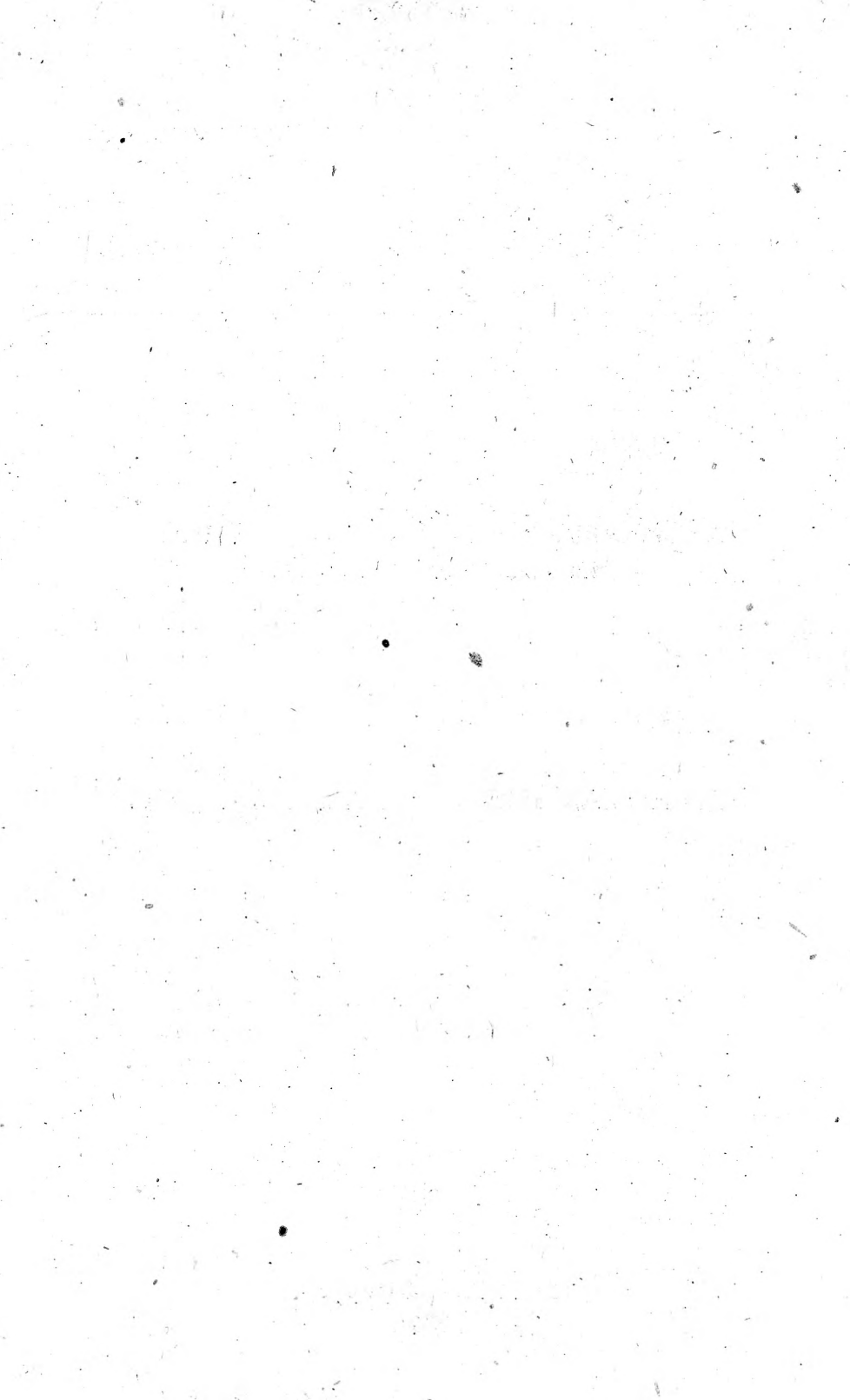
Богдан В. Шешћ

АНТИХУМАНИЗАМ КАНТОВЕ ЕТИКЕ
ЧИСТЕ МОРАЛНОСТИ

Bogdan V. Šešić

L'ANTHUMANISME DE L'ÉTIQUE DE KANT

Скопје — Skopje
1950

АНТИХУМАНИЗАМ КАНТОВЕ ЕТИКЕ ЧИСТЕ МОРАЛНОСТИ

Има напредних теоретичара који сматрају да је довољно једно учење, теорију — чак и целу идеологију — жигосати као реакционарне и ненаучне па ће самим тим бити свршено са њиховим реакционарним дејством.

Такав је случај и са Кантовим етичким учењем: почев од Плеханова многи су теоретичари просто осудили и одбацили Кантов морал „категоричког императива“ као идеалистички, ненаучан и штетан, не улазећи дубље у гносеолошке и друштвено историске основе Кантовог етичко учења.

Али оваквом „простом негацијом“ Кантово етичко учење није могло бити превазиђено. Да је Кантова етика жива и делујућа и данас довољно је потсетити се да је последњих година изишао низ расправа и књига о Кантовом етичком учењу, нарочито у Енглеској и САД: Jones, John Laid, R. Jackson, нарочито професор Н. Ј. Paton објавили су низ чланака и расправа у којима су излагали и заступали Кантова етичка схватања. Н. Ј. Paton је недавно издао и опширан коментар Кантових етичких списа. Професор Колумбија универзитета у Њујорку Н. W. Schneider пишући о филозофији морала последњих година, каже: „Овај период је показао упадљиво оживљавање интереса и симпатије за Кантове етичке списе“¹ и даље: „Развила су се два типа опозиције према натурализму: први, везан за вековни идеализам и Кантову етику, а други за теистичку и хришћанску етику“².

Кантово етичко учење, дакле, живи и делотворно је на Западу и данас — разуме се не из неких чисто идеолошких и теоретских — већ из дубоких друштвеноисториских разлога: буржоаска класа, или бар одређене њене групе, враћа се Имануелу Канту као једном од главних својих идеолога и његовом учењу о моралу да би оправдала своју даљу владавину. Буржоаски теоретичари „неокантовци“ тврде да Кантов морал категоричког императива претставља највиши људски морал и идеал хуманости.

Задатак научне етике је да утврди класну, друштвено — историску основу и да процени већ давно чувену „племенитост“, „узвишеност“ и „човечност“ Кантове чисте моралности.

1. Друштвеноисториска основа Кантове етике

Кантова научна и филозофска делатност пада у време оштре пруске феудалне, јункерске реакције на — макар и слабе одјеке европских буржоаских револуција, нарочито француске, — у Пруској. То је доба „просвећеног апсолутизма“, доба владавине Фридриха II „Великог“ (1740—1786). И владавину његовог претходника карактерише сурови мизитаризам, сурова дисциплина, обавезно батињање у војсци, 25-огодишњи рок или доживотан, марширање, муштрање и слепа покорност и извршење наредби без предомишљања и тд. Али свој пуни развитак „достигло је ово муштрање и батинашка дисциплина за владе... Фридриха II“. Иако образован човек — одржавао везе и водио преписку са француским енциклопедистима и Волтером осуђујући религију као сујеверје, али нужно за народ — овај „просвећени апсолутист“ је „ипак био сурови деспот, који је са висине свога величанства презирао људе, захтевао покорност и није трпео противљење; он је био прави вођа окорелих пруских спахија — јункера, беспощедни експлоататор кметова сељака“³.

Док је у Француској снажна француска буржоазија триумфовала, слаба немачка буржоазија морала је да се приклони пред надмоћним пруским племством. Њена „револуционарност“ била је, као што оправдано тврди Енгелс, више мање теоретска па и ова је све више опадала уколико је опасност од јачања буржоазије све оштрије сузбијана од реакционарног јункерства.

Кантова научна и филозофска дела, управо Кантов „развој“ од „некритичног“ природњака — научника и филозофа до „критичког филозофа“ трансценденталног идеализма, јасан су одраз овог опадања напредности не само Кантове лично већ и немачке буржоазије уопште под све већом стегом пруске јункерске реакције. Од 1748—1768 г. Кант заступа Волфову инхеренциону теорију простора и времена схватајући простор и време као својства материје. У том периоду он објављује расправе из природних наука, од којих је најважнија „Општа историја природе и теорија неба“ (1755 г.) у којој је Кант, у основи, материјалист и где се налазе његове чувене архимедовске речи: „Дајте ми материју па ћу из ње саградити зграду света, т.ј. дајте ми материју па ћу вам показати како је из ње могао постати свет“⁴. Од 1768—1770 г. Кант заступа Њутнову супстанцијалну теорију простора и времена схватајући простор и време као од материје независна празна бића, али објективно реална, тј. постојећа ван свести. Ово је већ корак дубље у идеализам. 1770 г. Кант проглашава простор и време за субјективне форме опажања а priori, тј. за „чисте форме“ независне и од чулне,

емпириске „материје феноменом“ — осета. 1772 г. он схвата и категорије — квалитет, квантитет, каузалитет итд. — као „чисте форме“ мишљења. 1781 г. завршава се Кантов потпун пад у гносеолошки формалистички идеализам, али не и његов пад у идеализам и реакционарност буржоаске идеологије уопште. Јер у „Критици чистог ума“, која се појавила те године, Кант још верује у буржоаски разум, он Француску револуцију схвата као „победу разума“, он је још увек буржоаски рационалист који у име рационализма одбацује лажно рационалну теологију и рационалну психологију као научно немогуће: постојање бога, бесмртности душе и слободе воље — та основна начела хришћанско — феудалне идеологије — не само што сада није могуће доказати, него се „никада неће моћи доказати“ — тврди Кант доказујући детаљно неоснованост и немогућност свих врста доказа постојања бога („онтолошког“, „космолошког“ и „физико — теолошког“ доказа). Тако „Критика чистог ума“ — упркос крајњем формалистичком идеализму — још увек представља победу буржоаског разума над вером. Али већ 1785 г. Кант објављује „Основу метафизике морала“, а 1788 г. своје главно етичко дело „Критику практичног ума“, у којима, ако не теоретски рационално оно „практично“, успоставља веру у бога тврдећи да је „морално нужно прихватити постојање Бога“⁵. У предговору другом издању „Критике чистог ума“ Кант отворено признаје: „морао сам да уништим знање да бих начинио места вери“⁶: Слобода, бесмртност и бог се поново усталичавају у пуном достојанству и вредности, — чак Кант сада тврди „примат практичног ума над теориским“ и заснива „религију у границама самог ума“.

Овим је процес Кантовог пада у идеализам и теизам завршен. Додуше код Канта налазимо и „критику“ религије, али је та критика „типично буржоаска критика религије“ по Лењиновој дефиницији. Тако Кант вели да је захтев хришћанске религије „да људи треба да заснују царство божје, заиста бесмислен“ јер „Бог треба сам да буде заснивач свог царства“⁷. Даље Кант проглашава молитву и све радње култа за „чисто религиозно лудило и изметнуто богослужење“ тврдећи да је „морални закон супротан религиозном лудилу“⁸.

Али одбацујући „религиозно лудило“ и „критикујући“ религију Кант, стварно, само буржоаски рационализује религију доводећи у склад начела хришћанске религије као феудалистичке идеологије са начелима свог буржоаског морала. Ово и јесте смисао његовог тврђења да је „религија (субјективно посматрајући) сазнање свих наших дужности као божанских заповести“⁹.

Друштвено — историски посматрајући овакво Кантово схватање односа хришћанске религије и буржоаског морала

несумњиво је један од облика спајања феуд. хришћанске и буржоаске идеологије као одраза стапања реакционарне буржоазије са феудално — црквеним племством.

2. Кантова теорија чисте моралности

Основни циљ и смисао целокупне Кантове филозофије јесте доказивање „објективитета“ тј. „нужности и општости важења“ од сваке материје независних, априорних, чистих закона. Друштвено — историска основа овог Кантовог уздицања закона није ништа друго до логичко и морално правдање реакционарног друштвеног поретка његова доба и одговарајућег друштвеног законодавства. Метанисање стварног, живог човека, његовог разума, његове воље и осећања, пред реакционарним законодавством деспотске пруске државе и правдање и уздицање тог метанисања као рационалног и моралног — то је основни смисао целокупне Кантове идеалистичко формалистичке филозофије па и његовог етичког учења.

Већ сам назив главног Кантовог етичког дела — „критика ума“ — указује на буржоаски историски идеализам, сходно коме су идеје, ум, као и критика ових основни фактори људске делатности и историског развитка.

Полазна тачка Кантове етике јесте разликовање и одвајање сазнајног мишљења као „теоретског ума“ од нарочите врсте мишљења као деловања на вољу, а преко ове и на делатност људску — „практичког ума“. Овај други — „практички ум“ — даје по Канту принципе не само људске већ и сваке разумне воље и делатности уопште. То је смисао Кантовог појма „практичан“.

Ово идеалистичко разликовање „чисте“ теорије и „чисте“ „праксе“ није ништа оригинално Кантово. Још је Аристотел разликовао теориске и практичне науке, а Лајбниц и теориски и практични ум.

Али већ ова полазна тачка Кантова, ово разликовање чисто теоретског ума, метафизичка је и погрешна — јер: 1. мишљење је психичка функција мозга којом се одржавају везе и односи предмета стварности: „свест је увек свесно биће“ по дефиницији Марксовој: мишљење је увек јединствено — и теориско и практично; према томе „чисто теориско мишљење“ или „теориски ум“ као и чисто „практични ум“ су идеалистичке, метафизичке конструкције; 2. принципи морала не могу се извести само на основу ума, независно од воље, од човекових потреба и стварног друштвеног живота и делатности људске, тј. од људске праксе. Извођење морала из самог ума а priori је кроз идеалистичко. Ово

извођење закона a priori, не само моралних него и сазнајних, претставља одраз октроисања и наметања закона владајуће експлоататорске класе потчињенима, у датом случају бедним поданицима пруске апсолутистичке монархије.

Према томе већ сама Кантова полазна тачка претставља схематску метафизичку конструкцију.

Кант даље разликује два мотива људске делатности: 1. мотив задовољства и 2. мотив поштовања моралног закона „die Achtung vor dem Gesetze“. Овај други мотив чини суштину Кантове чисте моралности. Стварни његов смисао јесте захтев и оправдање апсолутне поданичке покорности владајућој класи — пруским јункерима спахијама. Кант ту поданичку покорност законима апсолутистичке монархије уздиже на ступањ највише, „идеалне“, „чисте“ моралности.

У „природном стању“, вели Кант, људи су делали само на основу мотива задовољства те није могло бити никаквог морала: морал се јавио тек на основу „ауторитета моралног закона“.

Откуд овај „ауторитет“, на чему он стварно почива, то Кант не објашњава.

Насупрот Русоовом и напредно буржоаском оптимистичком схватању „људске природе“ Кант заступа реакционарно буржоаско, песимистичко, схватање моралне природе човекове. По Русоу „човек је од природе добар“, а друштво га је искварило. По Канту „човек је од природе рђав“: човек је „одувек знао, за морални закон ума“, али је давао предност чулном задовољству над умним — у томе се састоји „радикално зло у човеку“. Али човек се одједном окренуо „од зла добру“. Како? — то Кант објашњава чисто идеалистички, утопистички: „Пошто наредба већ једном гласи да треба да будемо бољи људи, то ми то и морамо да будемо...“⁹.

Међутим овај утопистички став има сасвим реалну основу у друштвеном и државном поретку пруске монархије у којој се све радило „по наредби“. Јасно је да и мистички „ауторитет моралног закона“ не почива ни на чему другом до на оваквој реакционарној законитости и њењој пракси.

Различит став Канта и Русоа према човеку и друштву — по Русоу „друштво је зло“ и оно квари „по природи доброг човека“ — разумљив је када се узме у обзир чињеница да су овде у питању два различита идеолога буржоазије и два различита друштва: Русо је био револуционарни идеолог буржоазаје у њеном успону и, разуме се, он је одбацивао реакционарни феудални поредак, а Кант је био идеолог реакционарне буржоазије здружене са феудалним племством и, разумљиво, он је бранио реакционарно феудално-буржоаско друштво.

Основно начело буржоаске идеологије — начело слободе — појављују се и у Кантовој филозофији, али не чисто буржоаски, већ помешано са типично феудално — хришћанским идеолошким принципима: „Појам слободе, пише Кант,... чини *камен темељац* целе зграде система чистог, чак и спекулативног ума, а сви остали појмови (као појмови Бога и бесмртности), који као просте идеје остају у овом (тј. спекулативном уму)* — без ослоња, прикључују се сада њему (тј. појму слободе)* и кроз њега се успостављају и добивају *реалности* тј. *могућности* истих се тиме доказује што је слобода стварна; јер ова идеја се испољава кроз природни закон“¹⁰.

Разуме се да је слобода коју Кант овако доказује и заснива на законима практичног ума а priori чиста химера и скроз лажна. Но то и није битно овде: битно је то да је Кант, који је одрицао могућност доказа постојања бога, слободе и бесмртности на основу теориског ума, сада морао, по сопственом признању, да ове „потражи у моралној употреби ума и да их на истој заснује“¹¹. Тако је Кант својим учењем о моралу спасао основна начела реакционарне феудално — хришћанске идеологије — веру у бога, у бесмртност душе и слободу воље. Истичући „примат практичног ума (морала) над теоретским (науком) Кант је отишао још даље, управо до краја, у својој одбрани реакционарног пруског друштвеног поретка и пруске државе које је прихватио одричући се револуционарних тежњи буржоазије. Друштвено-историска основа ове његове теорије јесте капитулација слабе немачке буржоазије пред моћним феудалцима јункерима.

Да би засновао свој априорни морал категоричког императива Кант разликује две врсте практичног ума: 1. чист практични ум који садржи априорне принципе одређивања људске воље и 2. „емпириски условљен“ практични ум који одређује вољу на основу осећања задовољства и незадовољства. Априорне принципе практичног ума или морала дели Кант на: 1. субјективне принципе или *максиме* „ако субјекат сматра да услов важи само за његову вољу“ и 2. „објективне или практичне законе, ако се овај (тј. услов) — сазнаје као објективан, дакле као такав да важи за вољу сваког разумног бића“¹². Овакав објективни, морални закон, који по Канту важи нужно и опште за сва разумна бића, назива Кант „категорички императив“. „Императивом“ га назива зато што се он јавља као принцип „објективне прилике“ за делатност сваког оног бића чију вољу не одређује:

* Наша примедба

само ум већ и чулност, а „категоричким“ зато што он безусловно важи за моралну делатност.

„Категорички императиви“ су по Канту једини прави морални закони за разлику од максима и емпириских закона који су „хипотетички императиви“ те не могу претстављати праве моралне законе већ само „прописе умешности“.

Основни циљ целокупне Кантове етике јесте постављање таквих „категоричких императива“ тј. идеалних апсолутно важећих моралних принципа.

Да се у основи таквог етичког учења крије тенденција овековечења реакционарног друштвеног поретка као и процес отуђења моралне свести владајуће класе у некаков идеални етос чиме се владајућој класној илузији приписује највиша вредност и према којој се захтева апсолутна покорност — то је јасно на први поглед.

Да би поставио такве, апсолутне, метафизичке моралне законе Кант је морао потпуно да апстрахује од стварног човека, од његовог реалног, природног и друштвеног бића, од људских потреба и осећања, од људског добра, тј. од човека у целини.

3. Антихуманизам Кантове етике

Да би засновао своје учење о чистој моралности, свој морал категоричког императива, Кант је морао да апстрахује, да одбаци сваку, реалну и емпириску основу и сваки садржај моралног закона.

Сва четири основна става његове „Критике практичног ума“ носе крајње идеалистички, формалистички и антихуманистички карактер.

Први став гласи : „Сви практични принципи који претпостављају неки објекат (материју) моћи хтења као основу одредбе воље не могу дати никакве практичне законе“¹³.

На основу емпириских мотива-задовољста и бола, потреба интереса — могуће су по Канту само максиме, тј. „прописи умешности“, а не морални закони. Овим ставом Кант одриче и одбацује сваки морал заснован на стварним потребама и интересима човека. На основу овог става може се сваки захтев кметова, радника одн. поданика класне државе за побољшање животних услова огласити за неморалан у смислу праве, „чисте моралности“, јер потиче из емпириских мотива.

Формализам, реакционарност и нечовечност првог основног става Кантове етике су очигледни.

Други основни став његов само објашњава и допуњује први. Тај став гласи: „Сви материјални принципи укупно су, као такви, једноврсни и спадају у принцип љубави према себи или сопственом блаженству“.¹⁴

На основу материјалних принципа могућа је по Канту само „нижа моћ хтења“, а права, „виша“, морална, „моћ хтења“ могућа је само ако постоје „чисто формални закони“¹⁵ воље.

Овим ставом Кант захтева, у име правих моралних „чисто формалних закона“ воље одн. „више моћи хтења“, одрицање „верних поданика“ пруске монархије од свих поступака из материјалних интереса, као неморалних, одрицање од „љубави према себи“ и „сопственом блаженству“. Разуме се таквог поданика који се одрекне свих поступака и радњи у личном интересу тј. који се потпуно подао својим господарима и угњетачима, признаје идеолог владајуће класе — такође „верни поданик његовог величанства“ — за моралног у правом смислу. Поставља се питање: зар горњи став Кантове етике није раван по реакционарности и нечовечности познатом принципу Томе Аквинског — принципу „потпуне и неограничене преданости Богу“? Несумњиво да јесте.

Трећим ставом своје „Критике практичног ума“ Кант најзад, пошто је моралност ослободио сваке материјалне, садржајне и чулне условљености, долази до своје „чисте моралности“ . . . „категоричког императива“, и до слободе „у најстрожијем смислу“. Тај став гласи: „Ако једно разумно биће треба да замисли своју максиму као практични општи закон, онда оно може да замисли исте само као такве принципе чија се основа одредбе воље не садржи у материји већ једино у форми“¹⁶.

Овим својим ставом Кант је дошао не само до крајњег етичког идеализма већ и до крајњег етичког формализма. Тек на начин, пошто је моралне принципе лишио сваке материјалне, реалне основе — кроз чисту форму моралне законитости — заноси Кант „категорички императив“ и то на основу „слободе воље“. Када се морални принцип ослободи целокупне материјалне емпијске условљености, онда, не преостаје ништа друго до чиста форма опште законодавности“¹⁷, која по Канту и јесте основ објективне моралне законитости. Воља пак, „слободна у најстрожијем смислу“ јесте воља слободна од сваке материјалне условљености, „воља потпуно независна од природног закона појава, наиме од закона узрочности . . . Таква независност пак зове се *слобода* у најстрожијем тј. трансценденталном смислу. Дакле она воља којој може да служи као закон само чиста законодавна максима јесте слободна воља“¹⁸.

Пошто је овако извео „слободу воље у најстрожијем смислу“ Кант, из „чистог практичног ума“, независно од сваке материјалне, емпијске условљености, — чисто а priori изводи свој чувени „категориски императив“ као основни морални закон: „Поступај тако да максима твоје воље увек може да важи истовремено као принцип неког општог законодавства“¹⁹.

Да овај закон нема никакве реалне основе у човековим природним и друштвеним потребама, у „материји хтења“, то и сам Кант признаје истичући како се сам чуди томе, јер вели, „заиста је неоспорно да би свако хтење морало да има неки предмет, дакле неку материју“²⁰ као своју основу и циљ. Ствар је, признаје Кант, доста чудновата и нема јој сличне у целокупном осталом практичном сазнању!²¹

Али, иако је и самом Канту „ствар доста чудновата“, иако се и он, крајњи формалистички идеалист, морао зачудити апсурду своје етичке теорије — том постављању закона праксе независно од сваке праксе — и том извођењу моралних закона човекове делатности и понашања потпуно независно од самог човека — ипак ствар стоји тако и никако друкчије: „Чист ум је за себе једино практичан и он даје општи закон који ми зовемо морални закон“;²² „чисти ум је овде једино законодаван... Воља се замишља као независна од емпириских услова, дакле као чиста воља, одређена само на основу *чисте форме закона* и ова основа одредбе се сматра за највиши услов свих максима“.²³

Овакав „чист“, „априоран“, чистом формом одређени морални закон Кант апсолутизира тврдећи да се његово важење не ограничава само на људе „већ прелази на сва коначна бића, која имају вољу и ум, чак укључује и бесконачно биће као врховну интелигенцију“²⁴. Тако чиста, формалистичка моралност достиже степен универзалне, апсолутне моралности.

Четвртим основним ставом своје етике Кант само утврђује апсолутно важење закона чисте моралности тврдећи да је „аутономија воље једини принцип свих моралних закона“ док је свака „хетерономија воље“ основ „произвољности“, она „не само што не поставља никакву обавезност него шта више супротна принципу истих (тј. моралних закона)* и моралности“²⁵.

Овај Кантов став нам јасно открива прави, реални, класно — историски смисао целокупног његовог формалистичког учења о моралу. Тај смисао се састоји у следећем:

1. Сви поступци на основу стварних, материјалних, и друштвених потреба човека оглашавају се за проистекле из „ниже моћи хтења“, за акте „хетерономне воље“, за неморалне. Овим се жигоше као неморална свака радња која не проистиче из „више моћи хтења“, из „чистог практичног ума“, из „аутономне воље“.

2. Моралност „више моћи хтења“, аутономне воље“, „чистог ума“, „чисте законодавне форме“ није ништа друго до *идеализована морална свест владајуће реакционарне класе*. Проглашавањем чисте моралности за објективну, апсолутну и

* Наша напомена

опште важећу за „сва разумна бића уопште“, само се апсолутизира важеће моралних закона владајуће класе и захтева безусловно покораванье овој класи и слепо извршење свих закона које она — у циљу своје експлоататорске владавине поставља. Зато Кант истиче као врховну врлину: „*Achtung vor dem Gesetze*“. Уствари то је врховна врлина само бедних поданика „Његовог Величанства“ суровог јункера деспота Фридриха II.

3. Истицање принципа „општег законодавства“, „општег важења“ као основне одлике „категоричког императива“, одраз је *апсолутизације опште државе*, њених органа, њене власти, установа и закона који једини имају карактер општости важења те и карактер моралности. Насупрот овоме сваки индивидуални, групни акт — макако био напредан, моралан и племенит — осуђује се као неморалан, јер је појединачан, групни, није општи. Реакционарност Кантовог етичког учења овде је дошла до пуног изражаја.

4. Формализам чисте моралности претставља максималну отуђеност класне моралне свести и основу нечовечности Кантовог морала. Ова отуђеност је одраз реалне, производне отуђености припадника владајуће класе, јункера и буржуја, од потчињене класе кметова и радника. Заиста закон, који је проистицао из „чистог ума“, тј. био наметан споља, одозго, од стране реакционарне владајуће класе, није могао имати никакве основе у материјалним, природним и друштвеним потребама „поданика“: тај закон је заиста био чист од свега емпириског, материјалног — он је био „чиста форма“. За припадника реакционарне владајуће класе каква је и чији је идеолог био Кант овакав морал „чисте форме“ морао је претстављати највишу моралност и испуњавати га гордошћу и осећањем човечности. Зато је Кант и рекао: „Две ствари ме испуњавају дивљењем: звездано небо нада мном и морални закон у мени“... Уствари Кант је овде био жртва класне илузије чија је моћ била таква и толика да је помрачила и његов велики ум да је илузија човечанске егзистенције експлоататорске класе којој је припадао могла да му се чини као стварност људске моралне егзистенције. Али ово није никакво чудо, јер као што је Маркс генијално утврдио свака експлоататорска класа се у свом „самоотуђењу осећа задовољена и афирмирана и код ње овладава привид људске егзистенције“²⁶. За онога, међутим, ко је слободан од ове класне илузије, Кантова моралност „чисте законодавне форме“ мора претстављати врхунац неморалности и нечовечности. Заиста: зар није Кант извршио максималну апстракцију од живог човека, од стварног човека — од свих његових потреба, интереса и жеља? Зар није Кант апсолутизовао закон, а негирао човека? Зар он није теоретски

згазио човека као што је то у пракси и учинила деспотска јункерска држава? За Канта, идеолога једне деспотске експлоататорске класе, „закон је све — човек је ништа“. У овоме се и састоји суштина антихуманизма његове етике.

Већ је Шилер приметрио да је Кант „лишио свет свих радости“. Кант је у својој етици стварно извршио оно „апстрахирање од сваке човечности“ о коме говори Маркс. Пред Кантовом „чистом моралношћу“ човек је стварно исчезао: „у моралном закону нема ни најмање основе за нужан склад између моралности и њој пропорционалног стања среће једног бића које као део света припада свету и зависи од њега“²⁷ — тврди Кант, иако признаје да је срећа други основни елемент „највишег добра“ поред чисте моралности. Али, тврдио је он, срећа, блаженство „може се потпуно остварити једино у вечности“²⁸ и зато је веру у бога и бесмртност душе прогласио за „нужне постулате“ моралности. Али овај феудално—хрушћански, теистички ореол његове у основи буржоаске, формалистичке етике није ни уколико ублажио њен антихуманистички карактер: то су само врховне илузије његове реакционарне класне свести каква је и његова „аутономна“, у „најстрожијем смислу слободна воља“.

Овакав карактер Кантове етике није ниуколико измењен Кантовим чувеним учењем о дужности, врлини, савести и људском достојанству изложеним у његовом другом етичком делу, у „Метафизици морала“, — напротив и ова учења носе изразито формалистички и антихуманистички карактер; и ту Кант истиче „пажњу према закону“ као основни морални принцип:

„Појам дужности је већ по себи, тврди Кант, појам приморавања (принуде) слободне произвољности на основу закона; ова принуда може бити или спољна или унутарња“...²⁸. „Поштовање закона, које се субјективно означава као морални закон идентично је са свешћу о дужности према њему (§ 40, § 464)“, тј. закону.

Схватајући „поштовање закона“ деспотског пруског друштвеног и државног поретка као основу и суштину моралности уопште, Кант је морао моралну дужност, врлину и савест гледати у признању и безусловном поковању и извршењу овакве законитости, јер човек „мора већ да поседује поштовање закона, да би уопште и морао да замисли неку дужност“ (403).

На основу оваквог схватања дужности Кант оглашава сваку делатност из мотива личне потребе или среће за неморалну, противречну дужности: „Оно што свако хоће сам од себе, те не подпада под појам дужности; јер дужност је принуда на неки нерадо прихваћени циљ“ (384). Зато је по Канту права дужност човека — „дужност против себе самог“ 4(17), против свог животињства, против личне среће и бла-

женства, а у име „чисте моралности“, „поштовања наметнутог закона“.

Љубав према људима је, са оваквог Кантовог гледишта, „бесмислица“, немогућа ствар, најзад и неморална, јер је „љубав ствар осећања“, а не једино моралног, чистог, формалног закона. С друге стране, пошто је дужност увек примораване, макар и самопринуда, то је „дужност љубити бесмислица“, јер „оно што се чини из принуде, то се не чини из љубави“ (401).

Тако је Кант, заступајући реакционарну, чисто формалну моралност независну од, или тачније противну реалним људским потребама, нужно морао доћи до антихуманистичког става сходно коме је „љубав према човеку — бесмислица“.

Међутим Кант, иако чисто формалистички, успева да на „чистој моралности“ и дужности покораванја закону изгради своје учење о „поштовању ближњих“ и о „човечанском достојанству“ у следећим чувеним тезама:

„Сваки човек с правом захтева поштовање од других људи и он је узјамно исто обавезан према сваком другом“.

„Само човечанство је достојанство, јер ниједан човек не може бити од других (нити од других нити од себе сама) употребљен као средство, већ увек истовремено као циљ, у чему се управо и састоји његово достојанство...“

Човек „је обавезан, да практично призна човечанско достојанство сваког другог човека, те му је дужност да нужно укаже поштовање сваком другом човеку“.

„Презирати друге..., тј. не указати им према човеку уопште дужно поштовање, је у сваком случају противно дужности, јер то су људи“ (462 — 463).

Прави самисао наведених ставова, који чине срж Кантовог хуманизма је следећи:

1. Кант не одриче потпуно употребу човека као простог средства, „само као средства“, већ захтева да се човек увек мора узети и употребити и као циљ, јер је личност; ово је минимално, чисто формално признање достојанства личности свима људима, што класно економски одговара слободи капиталистичког производног односа и правном положају поданика грађанина просвећене државе (апсолутистичке монархије);

2. Кантово признање достојанства човека, слободе личности и захтева поштовања сваког човека — чисто су формалистички и привидни, јер, уствари, његов морал „чисте дужности“... „поштовања закона“ пруске државе негира и гази достојанство човека и понижава човека до пуког средства извршења апсолутизоване реакционарне законитости, која је, по Канту, једина основа и срж моралности.

Кантова етика „чисте моралности“ засноване на „поштовању закона“ чисте, наметнуте законитости, у суштини противречи сваком признању и захтеву стварне човечности. Уколико је сам Кант веровао у хуманизам своје етике, он је исто онако као и они који то и данас верују, жртва етичке илузије буржоазије, која у својој отуђености има „илузију своје моћи и човечанске егзистенције“ (Маркс).

Уствари Кантова етика није етика никакве слободе нити човечности већ је то етика која, уздижући „чисти морални закон“ до врховне суштине, захтева и оправдава крајње потчињавање и негацију човека пред законитошћу једног реакционарног друштвеног поретка и реакционарне државе.

По свом формализму Кантова етика је подесна за оправдање сваког реакционарног друштвеног поретка, сваке класне експлоатације и владавине, сваког подјармљивања човека и сваке нечовечности.

Насупрот основном ставу Кантове антихуманистичке етике у коме је извршено „потпуно апстрахирање од човека и човечности“ треба истаћи Марксов основни етички став, који је Е. Шинко с правом назвао „категоричким императивом“: „Оно што је за човека најузвишеније то је сам човек; потребно је дакле рушити све оне услове који од човека чине понизно ропско и подло биће“²⁹ — а међу овим условима и Кантову етику коју узалуд настоје неки буржоаски идеолози да прикажу као високо моралну и хуману.

Ц И Т А Т И

1. H. W. Schneider, „Moral philosophy“ у „Actualités scientifiques . . .“ Paris 1950, № 1088, 153.
2. Ibid., 151.
3. Скаскин и Јефимов, Нова историја, штампано као рукопис, Београд 1949, 40-41.
4. I. Kant, Werke, 1912, Bd 1, 231-232.
5. I. Kant, Kritik der praktischen Vernunft, Werke, Bd IV, Berlin 1922, 136.
6. И. Кант, Критика чистог ума, Предговор 2-ом издању, Београд 1934.
7. I. Kant, Werke, Bd IV, 152.
8. I. Kant, ibid., 170.
9. I. Kant, ibid., 49.
10. I. Kant, Werke, Bd IV, 5.
11. Ibid., 5.
12. Ibid., 21.
13. Ibid., 23.
14. Ibid., 25.
15. Ibid., 5.
16. Ibid., 30.
17. Ibid., 31.
18. Ibid., 33.
19. Ibid., 35.
20. Ibid., 39.
21. Ibid., 35.
22. Ibid., 36.
23. Ibid., 35.
24. Ibid., 37.
25. Ibid., 38.
26. Ленин, Философские тетради, конспект о „Светој породици“, Огиз, Москва 1948, 11.
27. I. Kant, Werke, Bd IV, 1922, 136.
28. I. Kant, Metaphysik der Sitten, gesammelte Schriften, Akad. Ausgabe, Berlin 1914, Bd VI, 379.
29. E. Sinko, Književne studije, Zagreb 1949, 101.

B. Šešić

L'ANTHUMANISME DE L'ÉTIQUE DE KANT

(résumé)

Contrairement aux conceptions bourgeoises de l'éthique de Kant „de la moralité pure“ et „de l'imperatif catégorique“ comme éthique de la haute humanité, l'auteur de cet article démontre, par l'analyse de la *Metaphysique de la morale* et de la *Critique de la raison pure*: 1. que l'éthique de Kant est stimulée par les conditions historiques et sociales de l'Etat prusse despotique de l'absolutisme éclairé du règne de Frédéric II; 2. que le formalisme et l'antihumanisme „de la moralité pure“, „Achtung vor dem Gesetz“, — de Kant, fait l'essence de „l'imperatif catégorique“ par lequel on fait l'abstraction de l'homme réel, de ses besoins, ses aspirations, pour un état de choses réactionnaire et de sa légitimité.